

БЕЛЕЖКИ ПО ВЪПРОСА ЗА СЪВМЕСТНАТА УПОТРЕБА НА ГЛАГОЛНИТЕ ФОРМИ В ИСПАНСКОТО И БЪЛГАРСКОТО СЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ

Полина Табакова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

NOTES ON THE JOINT USE OF VERB FORMS IN SPANISH AND BULGARIAN COMPLEX SENTENCES

Polina Tabakova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of the present study is the problem related to the principles of syntactic agreement of tenses in the Spanish and Bulgarian complex sentence, as well as the lack of agreement in some cases. This analysis provides further evidence for the hypothesis that a verb form in the target language that appears structurally similar to its counterpart in the source language does not always serve as an adequate (or exclusive) functional translation equivalent. The study raises important questions related to the rationale behind the operation of the law on the coordination of tenses, as well as the existence of coordination in the Bulgarian language.

Keywords: Spanish, Bulgarian, coordination of tenses in compound sentence

Известно е, че до голяма степен граматичните форми (в нашия случай глаголните форми и техните значения), носят информация от прагматически характер. Като се има предвид, че в основата на езика стои стремежът за осъществяване на комуникация и интенцията на говорещия човек, тук се изтъква предположението, че функционирането на т.нар. закон за съгласуване на времената (лат. *consecutio temporum*) (по-нататък ЗСВ) почива на комуникативно-прагматическите норми на определен език. С анализа на проблематиката, свързана с принципите на синтактичното съгласуване на времената, както и на липсата на съгласуване в някои случаи, би могла да се открие още една от причините, поради които глаголна форма от езика на превода, имаща сходни системни характеристики със съответната форма в изходния език, невинаги се оказва адекватен (или единствен) функционален преводен еквивалент (напр. испанският футурум претерити (ФП) понякога се превежда на български език с ФП, а в други случаи с футурум (Ф), а ис-

панският имперфект (И) – с И или с презенс (Пр.) и др. под.). Оказва се, че става дума за изключително проблематичен въпрос и е много вероятно да не се стигне до категорични изводи, а да се поставят въпроси с ключово значение.

Традиционно е мнението, че в романските езици действа ЗСВ, наричан още темпорална корелация (исп. *correlación temporal*), който се свързва със системата от правила, обвързващи времето и наклонението на глагола в главното изречение (по-нататък ГИ) (V1) с тези на глагола от подчиненото изречение (по-нататък ПИ) (V2) според това дали ситуацията в ПИ се явява предходна, едновременна или следходна спрямо тази в ГИ (хипотактично съгласуване). От друга страна, същият въпрос в българистиката рядко се засяга поради преобладаващото мнение, че в българския език липсва ЗСВ, но следва да се отбележи, че напоследък редица учени дискутират тази проблематика и на дневен ред излиза твърдението, че всъщност съществува подобен феномен (Кабакчиев/Kabakchiev 2019).

По отношение на въпроса в **испанистиката** М. Китова дефинира явлението като „граматичен инструмент от висш (синтактичен) порядък, който намира конкретно проявление в романските езици под влияние на езика основа“, най-ярко изразяван на равнището на хипотаксиса и следователно свързан с конюнктива (вж. Китова/Kitova 2013). Караско Гутиерес разделя съществуващите концепции за интерпретацията на съгласуването на времената на три основни групи (Carrasco Gutiérrez/Караско Гутиерес 1994). Според **първото разбиране** V₂ може да бъде в отношение на предходност, едновременност или следходност спрямо V₁, като това становище се поддържа също от Г. Рохо (Rojo/Rохо 1976) и А. Вейга (Veiga/Вейга 1987)¹. Самата Караско Гутиерес определя темпоралната корелация като „граматичен феномен, според който времето на глагола от ГИ и времето на глагола от ПИ принадлежат на една и съща темпорална сфера“ (Carrasco Gutiérrez/Караско Гутиерес 1994: 117), отбелязвайки, че съгласуване на времената може да има само в случай че глаголят в ПИ се ориентира темпорално спрямо глагола в ГИ. За Г. Рохо и А. Вейга установяването на темпорална корелация при синтактичните структури, които го допускат, е само една възможност, която може да се реализира, но може и да не се реализира, тъй като при никой вид ПИ съгласуването с глагола в ГИ не

¹ Някои от поддръжниците на това становище смятат, че съгласуването на времената засяга само сложните съставни изречения с подчинени допълнителни и подчинени подложни (исп. *subordinadas sustantivas*) (Veiga/Вейга 1987: 209; Carrasco Gutiérrez/Караско Гутиерес 1994).

е obligatorно (Veiga/Вейга 2002: 180 – 181) и в този смисъл ЗСВ се оказва частен случай на т.нар. относителна хронология (исп. *cronología relativa*, или *correspondencia de temporalidad*) (Rojo/Рохо 1976). Съществуват примери, при които V_2 не представя темпорално отношение спрямо V_1 , а спрямо момента на говоренето (МГ) – така двата глагола независимо един от друг се ориентират спрямо МГ (вж. напр. [1], където с употребата на Пр. вм. И ситуацията се представя като генерична).

[1] El empleado **dijo** que el tren **llega** (habitualmente) a las cinco. Превод: Чиновникът **каза**, че влакът **пристига** (по принцип) в пет часа (Rojo/Рохо 1976: 81)².

Трябва да се отбележи, че според Караско Гутиерес не е напълно коректно да се твърди, че темпоралната ориентация на V_2 може да се отмерва спрямо МГ, без да се има предвид и темпоралната ориентация на V_1 , а по-скоро тази възможност е ограничена и зависи от лексикалните свойства на глагола от ГИ (Carrasco Gutiérrez/Караско Гутиерес 1994: 117). Все пак изследователката също изтъква, че извън т.нар. канонични случаи на съгласуване на времената съществуват и редица рестрикции, които засягат проявлението на закона, а те се дължат именно на лексикалната семантика на глагола, употребен в ГИ (Carrasco Gutiérrez/Караско Гутиерес 1999: 3083 – 3095).

Второто разбиране се свързва със съществуването на правило, определящо възможните комбинации на глаголните времена в ГИ и ПИ, като по-голямата част от изследователите се обединяват около това твърдение (Salvá/Салва 1988; Lenz/Ленс 1925; Sanmartí/Санмарти 1914 и др.). В тази връзка бихме могли да цитираме нормативното правило за испанския език, което гласи:

Ако глаголът от главното изречение е спрегнат в някое от времената на сегашния план (темпоралната сфера на неминалото – б. м., П. Т) – **presente, pretérito perfecto, futuro simple, futuro compuesto**, – в подчиненото изречение няма ограничения за употребата на времената. Ако глаголът от главното изречение е спрегнат в някое от времената на миналия план (темпоралната сфера на миналото – б. м., П. Т.) – **pretérito indefinido, imperfecto, pluscuamperfecto, condicional simple, condicional compuesto**, – в подчиненото изречение се допуска употребата само на **imperfecto, pluscuamperfecto, condicional simple**

² Преводът на испаноезични примери, цитирани от отделни изследователи, както и на конструирани примери на испански език е мой – П. Т.

или **condicional compuesto** (Миткова, Кючукова-Петринска/Mitkova, Kyuchukova-Petrinska 2016: 182).

Споменатите две концепции обаче не са взаимоизключващи се, затова в някои изследвания се застъпват едновременно (напр. GRAE/ГИКА 1931; Seco/Секо 1984; Gili Gaya/Хили Гая 1980).

Според **третото разбиране** глаголното време в ПИ се определя като синтактично следствие от глаголното време на ГИ, т.е. съгласуването на времената е граматичен феномен, свързан с липсата на морфеми за посочването на минало или неминало във флексията на глагола в ПИ или с неспособността на глагола в ПИ да индикира време (Carrasco Gutiérrez/Караско Гутиерес 1994: 115).

Бихме могли да посочим още една перспектива на анализа – тази на генеративния синтаксис, според която съгласуването на времената се асоциира с т.нар. комплементна синтагма (SC) (исп. *sintagma complementante*; англ.: *complementizer*) – функционална категория, която се намира над ST и отговаря както за изреченската модалност и евиденциалните стойности на изказването, така и за други ресурси за дефиниране на синтактични функции като например за падежните отношения и позиционирането на синтагмите (Fábregas/Фабрегас 2020).

Що се отнася до **българистиката**, ще представим известните ни на този етап изследвания, засягащи въпроса (Ницолова/Nitsolova 2020a; Алексова/Aleksova 2008; Кабакчиев/Kabakchiev 2019), които бихме могли да определим като морфолого-прагматически. Р. Ницолова изтъква, че в българското сложно изречение е налице възможността говорещият да представи темпоралното отношение на глаголната ситуация от перспективата на две гледни точки: отвън и отвътре с глаголи за идеална дейност в ГИ (Ницолова/Nitsolova 2020a). Едно и също събитие може да бъде представено от гледната точка на разказвача (автора в художествения текст) спрямо МГ (отвън) или от гледната точка на участника (наблюдателя) в събитието (отвътре), като за разказвача *sega* винаги е МГ, а за участника в събитието *sega* е моментът на самото събитие, което най-често се реализира в сферата на миналото, но също и в сферата на бъдещето (Ницолова/Nitsolova 2020a: 282). Добре е да се има предвид, че е възможно говорещият и участникът в събитието да са едно и също лице, но в тези случаи също говорещото лице определя перспективата, от която ще представи темпоралната ориентация на ситуацията. В даден текст двете гледни точки могат да се сменят и именно поради тяхното наличие „в подчинени изречения, свързани с ментални предикати, са възможни двойки времена: *praesens* и *imperfectum*, *perfectum* и *plusquamperfectum*, *futurum* и *futurum praeteriti*, *futurum exactum* и

futurum exactum praeteriti за означаване на действия с една и съща обективна темпорална ориентация в плана на миналото“ (Ницолова/Nitsolova 2020б: 216).

Следователно в наративния план основните събития се представят посредством абсолютните грамемии, тъй като те се ориентират спрямо МГ, а съпровождащите ги събития, служещи като темпорален фон, се представят посредством относителните грамемии, ориентирани към минал момент (ММ). Р. Ницолова (Ницолова/Nitsolova 2020а: 283) отбелязва, че обикновено действията в ГИ и в ПИ са от един и същи темпорален план (темпорална сфера – б. м., П. Т.) (вж. [2]), но е възможно и да бъдат част от различни планове (вж. [3]).

[2] Пророкът с ужас **забележи**_А, че земята се **тресе**_{Пр.} само под неговите нозе и че къщите наоколо **стоеха**_И спокойни и неподвижни. (Елин Пелин) (примерът е от Ницолова/Nitsolova 2020а: 283)

[3] Мария си **мислеше**_И още преди години, че той никога **няма да забрави**_Ф голямата си любов. (примерът е от Р. Ницолова, пак там)

В ГИ на пример [3] е представена гледната точка на разказвача, а в ПИ – на участника в събитието (когнитивния субект Мария), като бъдещото действие е валидно не само спрямо ММ, но и спрямо МГ – така от перспективата на двете гледни точки в ПИ може да се употреби Ф. Изследователката изтъква, че освен гледните точки при избора на глаголните форми влияят и други фактори като напр.: глаголното лице в главното изречение (тъй като то дава указания по признака свидетелственост/несвидетелственост), лексикалното значение на глагола в главното изречение (понеже то съдържа указание за отношение към предишно съобщение, известно на говорещия), предаването на вътрешна реч с глагола в главното изречение (авторът предава мислите на героя като лично осведомен), изместването на фокуса в подчиненото изречение от глаголната форма към аргумента или адюнктите на предиката (Ницолова/Nitsolova 2020а: 289 – 291). Казаното изцяло отговаря на ситуацията, представена в испанския пример [1], т.е. виждаме съответствие между испанското и българското сложно изречение по отношение на възможността глаголите в ГИ и ПИ да се ориентират независимо едни от други към МГ, както и по отношение на характеристиките на глагола в ГИ за влиянието му върху избора на подходяща глаголна форма в ПИ.

К. Алексова смята, че спецификата на съвместната употреба на времената в българското сложно изречение до голяма степен е зависима не само от смяната на гледната точка, но и от темпоралните неутрализации, което различава българския език от езиците със строго ло-

гическо съгласуване (Алексова/Aleksova 2008: 7). В българското сложно изречение предикатът в ГИ притежава темпоралната доминация и я разпростира върху ПИ, но точно тя се явява и необходимото условие за настъпването на темпорални неутрализации в ПИ (напр. Пр. в. А/Ф; И в. м. ФП; П в. м. ФЕ; Пл. в. м. ФЕП; Пр. в. м. И; ФП в. м. ФЕП и др.), които в много от случаите дори имат obligatorен характер (Алексова/Aleksova 2008). Неутрализации в ПИ настъпват не само в рамките на МК време, МК на перфекта и МК таксис, но и по модални признаци, като авторката дава пример с признака преизказност³ в случаите, при които в ГИ е налице глагол за речева дейност, а в ПИ преизказната форма може да се замени с непреизказна индикативна форма (вж. [4]).

[4] Разбрахме от един познат, че Петър **ще заминава** (в. м. **щял да заминава**) утре. (Алексова/Aleksova 2008: 14 – 15)

Според К. Алексова в българския език е възможна едновременната реализация на двете явления – неутрализация (темпорална и модална) и на смяна на гледната точка (вж. [5]) (Алексова/Aleksova 2008: 18). Тази констатация всъщност ни навежда на мисълта, че е твърде вероятно явлението *гледна точка* по-скоро да е резултат от настъпването на неутрализация по признака относителност и да представлява една възможност, предоставена от системата, за допълнителна прагматико-наративна стратегия. Възниква обаче въпросът каква е причината за настъпването на obligatorните неутрализации, осигуряващи граматичността на определени сложни изречения.

[5] Иван **предполагаше**, че Петър вече е бил заминал/бил заминал/беше заминал/е заминал (примерът е от Алексова/Aleksova 2008: 18)

К. Кабакчиев обвързва функционирането на закона за съгласуване на времената в българския език с наличието на т.нар. (не)отменимо съдържание в рамките на подчиненото изречение (Кабакчиев/Kabakchiev 2019). Истинността на изказванията, които се характеризират с неотменимо съдържание, трудно може да се оспори (в рамките на езика, не в обективния свят), докато отменимото съдържание предполага възможност ситуацията да бъде отречена (Кабакчиев/Kabakchiev 2019: 278). По наше виждане прагматическият маркер отменимо/неотменимо съдържание има връзка с т.нар. парадокс на Мур, според който в съобщителната модалност говорещият не се ограничава само до това да описва реалността, а всъщност се ангажира пер-

³ В настоящото изследване преизказността не се интерпретира като модална категория.

сонално с представянето на описваната от него ситуация като истинна. В този смисъл е парадоксално да се отрича това, което се казва: *Nase frío, pero yo no lo creo* (бълг. *Навън е студено, но аз не вярвам*) (Fábregas/Фабергас 2020: 165).

Темпорално-таксисната комбинаторика на глаголните форми се проявява отчетливо в синтактичната схема $X + verba dicendi$ $_{GI}$, *че* [съдържание на *че*] $_{PI}$. Авторът анализира неграматичността на изречения от типа: *Ivan said that Maria is playing tennis*, при които V_2 „се връща стъпка назад в темпоралната система“, за да се съгласува по време с V_1 , и обръща внимание на факта, че подобно изискване за съгласуване в българския език няма (вж. [6]).

[6] Иван каза, че Мария играе тенис. (примерът е от Кабакчиев/Kabakchiev 2019)

От друга страна обаче според изследователя е налице изискване за друг вид съгласуване⁴, което се отнася до неграматичността на изречения, при които V_2 е форма на И, А, ФП, ФЕП или Пл., срв.: *Иван каза, че Мария играеше/игра/щеше да играе/щеше да е играла/беше играла тенис* (Кабакчиев/Kabakchiev 2019: 274). Стига се до извода, че неграматичността не се дължи на едновременното наличие на две свидетелски форми в $_{GI}$ и $_{PI}$ (срв. напр. *Иван видя/чу/разбра/осъзна, че Мария играеше тенис*), а на наличието на двама противоречащи си говорещи в изказването. С употребата на свидетелска форма в $_{PI}$, при условие че в $_{GI}$ е налице *verba dicendi*, възниква противоречие по отношение на достоверността на съобщението в $_{PI}$, поради което „първият говорещ, който е видял/чул Иван да казва, че Мария играе тенис, но не е видял Мария да играе тенис, следва да бъде третиран като нелегитимен говорещ“ (Кабакчиев/Kabakchiev 2019: 276). Постулатът, който се изтъква, е, че „дадено смислено изречение в даден естествен език не трябва да приютява в себе си двама говорещи. И най-вече, при евентуалното наличие на двама говорещи, не бива да се допуска те да си противоречат, както това става в случая“ (Кабакчиев/Kabakchiev 2019: 276). Идеята за наличието на двама противоречащи си говорещи в изказването ни се струва аналогична на споменатото по-горе явление *гледна точка*, но в цитираното изследване на К. Кабакчиев е представена възможността гледната точка на автора на изказването и тази на участника в събитието да създадат проблематично (несинхронно от

⁴ Авторът смята, че става дума за съгласуване по време и наклонение, защото определя свидетелските форми като темпорално-модални (Кабакчиев/Kabakchiev 2019: 275).

гледна точка на истинността) твърдение. Според К. Кабакчиев Пл., ФП и ФЕП не са свидетелски форми, но те все пак се характеризират с т.нар. неотменимо съдържание (англ. *non-cancelable content*), както и свидетелските (Кабакчиев/Kabakchiev 2019: 278 – 280), с което се обяснява неграматичността на изречения, при които в ГИ има *verba dicendi*, а в ПИ е налице неотменимо съдържание. Авторът обаче не обяснява възможните причини, на които се дължи наличието на неотменимо съдържание в ПИ, съдържащи Пл., ФП и ФЕП.

Склонни сме да се съгласим с разсъжденията, обвързващи българските свидетелски форми с прагматическия индикатор неотменимо съдържание. Ето защо в примери като [7] испанската форма в ПИ, изразяваща следходност спрямо глагола в ГИ, следва да бъде ФП съгласно закона за съгласуване на времената, а в същото изречение, преведено на български език, в ПИ бихме употребили Ф с цел да избегнем опасността от възникване на противоречиво от гледна точка на истинността твърдение:

[7] Ivan **dijo** que **vendría**. Превод: Иван **каза**, че **ще** **дойде** (вм. **щеше да дойде*).

Употребата на Ф вместо ФП в [7] се явява нарушение на логическото съгласуване в българското изречение и се обяснява с възникването на темпорална неутрализация, но важното в случая е, че нейната поява е облигаторна, резултат от необходимостта от съгласуване по признаците свидетелственост/несвидетелственост. Случаите, при които в ПИ е употребен ФП и неутрализация между Ф и ФП не се регистрира, тълкуваме по-скоро като употреба на ФП вм. кондиционал⁵ (вж. [8]), т.е. налице не е семантиката на индикативна следходност спрямо ММ, а субективномодалната семантика на условността:

[8] И тя се загледа в своето клето дете, бледо и посърнало, и си каза, че **щеше да бъде** (вм. *би било*) наистина жалко да го дадат ратай и че Ландри много по-лесно **ще издържи** мъката и **няма да се разболе** от обич към майка си и към брат си. (ЖС/JS)

Поддържаме становището, че темпоралното отношение на глаголната ситуация в ПИ (V_2) спрямо тази в ГИ (V_1) е синтактичното проявление на логическите връзки, които съществуват между отделните темпорални грамеми, съставлящи ФСК темпоралност, като комбина-

⁵ Както посочва М. Китова: „Границите между темпоралната и модалната функция на *щях да + пиша* и *бих писал* са размити и често само контекстът е в състояние да уточни конкретната им стойност, срв.: Питам се какво *щях да правя ~ бих правил* без тебе!“ (Китова/Kitova 2013).

торна техника за изграждане на дискурс, която не трябва да се идентифицира със системните стойности, присъщи на темпоралните грамемии. Би могло да се твърди, че нарушаването на ЗСВ всъщност е езиков механизъм, възможен за целите на наратива, но и необходим за граматичността на изказването. В този ред на мисли липсата на съгласуване в примери като [9], [10] и [11] не следва да се третира като нарушение на закона, а да се обяснява с явлението *гледна точка* (ако се приеме, че в испанския език също е налице системното противопоставяне по план (таксис) неотносителност ~ относителност и че неутрализацията по признака относителност води до възможността за смяна на гледната точка). Така в [9] Пр. неутрализира нормативния И в ПИ, за да се експлицира общоприето мнение, поради което ситуацията не се ориентира спрямо глагола в ГИ, а спрямо МГ, следователно от гледната точка на автора разказвач (отвън), който не съвпада с когнитивния субект (*la compañía*). В [10] и [11] също би могло да се каже, че е налице смяна на гледната точка чрез неутрализирането на ФП с Ф, тъй като с Ф в ПИ се визира предстояща ситуация, която ангажира автора разказвач отвън, което гарантира и актуалността на ситуацията спрямо МГ.

[9] Tras el movimiento de Bruselas, la compañía **asumió** que **debe** (*debía* – П. Т.) agilizar el suministro (EP, 30/01/2021, стр. 22). Превод: След раздвижването в Брюксел фирмата прие, че трябва да ускори доставките.

[10] El Tribunal Superior de Justicia **confirmó** que las elecciones catalanas **serán** (*serían* – П. Т.) el 14-F (EP, 30/01/21, стр. 14). Превод: Върховният съд потвърди, че изборите в Каталуния ще бъдат на 14 февруари.

[11] El pasado jueves, la Administración estadounidense **aseguró** que „**revisará**“ (*revisaría* – П. Т.) las políticas de Trump hacia Cuba, entre otros asuntos internacionales (EP, 30/1/2021, стр. 2). Превод: Миналия четвъртък администрацията на САЩ увери, че ще „преразгледа“ политиката на Тръмп спрямо Куба наред с други международни въпроси.

Остават отворени въпросите⁶, които вероятно заслужават самостоятелно проучване: дали проявите на неутрализация не надхвърлят всъщност броя на категориалните значения; ако тези прояви се оказват по-фреквентни, не следва ли да се говори за някаква съществена промяна в езика; възможно ли е някои от проявите на неутрализация да са следствие от тенденцията към икономия в езика, която по отношение на глаголните форми намира израз в олекотяването на глаголната система, ако не на системно равнище, то поне на равнището на нормата и дискурса?

⁶ Формулировката на някои от тези въпроси ни бе подсказана от Е. Тилев в личен разговор.

В заключение, от дидактическа гледна точка съгласуването на глаголните времена в испанския език между ГИ и ПИ може да се представя като нормативно за целите на обучението по испански език, но идеята, че ЗСВ действа строго в испанското сложно изречение по наше мнение следва да се преосмисли. Относителната хронология на ситуацията е примарната речева категория, която определя представянето на ситуацията в отделните изречения в пара- или хипотактично отношение. Възможно е глаголът в ПИ да не се ориентира спрямо глагола в ГИ, а спрямо МГ. Следователно на граматично ниво прагматическото явление *гледна точка* може да се определи като таксисен механизъм (неутрализация по признака относителност/неотносителност), който също има проявление в испанския език.

Твърдението, че логическото съгласуване в българския език често се нарушава, като се идентифицират неутрализации на конкретни опозиции, всъщност може да се интерпретира като спазване на определени прагматико-граматични закони. Възникването на неутрализацията (по възможност или необходимост) може да има различни първопричини (напр. тенденцията към икономия в глаголната система; стремеж за постигане на определен наративен ефект чрез смяната на гледната точка; необходимост от спазване на съгласуване по признаците несвидетелственост ~ свидетелственост).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексова/Aleksova 2008:** Алексова, К. За два феномена при съвместната употреба на времената в българското сложно изречение: емпатията и темпоралните неутрализации (с акцент върху преподаването на български език като l2). // *Езиков свят*, кн. 6, 2008, 7 – 22. [Aleksova, K. Za dva fenomena pri savmestnata upotreba na vremenata v balgarskoto slozhno izrechenie: empatiyata i temporalnite neutralizatsii (s aktsent varhu prepodavaneto na balgarski ezik kato l2). // *Ezikov svyat*, кн. 6, 2008, 7 – 22.]
- Veiga/Вейга 1987:** Veiga, A. El presente histórico como hecho de sistema verbal. // *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*, 14, 1987, 169 – 216.
- Veiga/Вейга 2002:** Veiga, A. *Estudios de morfosintaxis verbal española*. Lugo: Editorial Tris Tram, S. L., 2002.
- GRAE/ГИКА 1931:** GRAE (Gramática de la Real Academia Española, Asociación de Academias de Lengua Española. *Gramática de la lengua española, nueva edición*. Madrid: Espasa-Calpe, 1931.
- Кабакчиев/Kabakchiev 2019:** Кабакчиев, К. За феномена „нелегитимен говорещ“ и съгласуването на време и наклонение в българския

- език. // *Проглас (Издание на Филологическия факултет при Велико-търновския университет „Св. св. Кирил и Методий“)*, кн. 1, 2019, 272 – 281. [Kabakchiev, K. Za fenomena „nelegitimen govoreshht“ i saglasuvaneto na vreme i naklonenie v balgarskiya ezik. // *Proglas (Издание на Filologicheskiya fakultet pri Velikotarnovskiya universitet „Sv. sv. Kiril i Metodii“)*, кн. 1, 2019, 272 – 281.]
- Carrasco Gutiérrez/Караско Гутьерес 1994:** Carrasco Gutiérrez, A. La concordancia de tiempos en las gramáticas del español. // *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*, 21, (1994), 113 – 131.
- Китова/Kitova 2013:** Китова, М. *Граматични и лексикално-синтактични средства за изразяване на темпорална следходност*. ISBN: 978-954-304-394-1. Варна: ЕИ „LiterNet“, 2013. [Kitova, M. *Gramatichni i leksikalno-sintaktichni sredstva za izrazyavane na temporalna sledhodnost*. Varna: EI „LiterNet“, 2013.]
- Lenz/Ленс 1925:** Lenz, R. *La oración y sus partes*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Filología Española, 1925.
- Миткова, Кючукова-Петринска/Mitkova, Kyuchukova-Petrinska 2016:** Миткова, А., Б. Кючукова-Петринска. *Граматика на испанския език*. София: Колибри, 2016. [Mitkova, A., B. Kyuchukova-Petrinska. *Gramatika na ispanskiya ezik*. Sofia: Kolibri, 2016.]
- Ницолова/Nitsolova 2020a:** Ницолова, Р. Гледната точка и употребата на времената в сложните съставни изречения с ментални предикати. // *Избрани трудове*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, 280 – 292. [Nitsolova, R. Glednata tochka i upotrebata na vremenata v slozhnite sastavni izrecheniya s mentalni predikati. // *Izbrani trudove*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2020, 280 – 292.]
- Ницолова/Nitsolova 2020б:** Ницолова, Р. Прагматични значения в българската морфология. // *Избрани трудове*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, 211 – 228. [Nitsolova, R. Pragmaticichni znacheniya v balgarskata morfologiya. // *Izbrani trudove*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2020, 211 – 228.]
- Rojo/Rохо 1976:** Rojo, G. La correlación temporal. // *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*, 3, 1976, 65 – 89.
- Rojo, Veiga/Rохо, Вейга 1999:** Rojo, G., Veiga, A. El tiempo verbal. Los tiempos simples. // *Gramática descriptiva de la lengua española*. Vol. 2. (Bosque, I. & Demonte, V. eds.). Madrid: Espasa Calpe, S. A., 1999, 2867 – 2934.
- Salvá/Салва 1988:** Salvá, V. *Gramática de la lengua castellana según ahora se habla* (edición de Margarita Llitas sobre la de 1847). Madrid: Arco Libros, 1988.

Sanmartí/Санмарти 1914: Sanmartí, P. *Compendio de gramática castellana*. Barcelona: Librería de Perelló i Vergés Sucesores de Sanmartí, 1914.

Seco/Секо 1984: Seco, R. *Manual de gramática española*. Madrid: Aguilar, 1984.

Fábregas/Фабрегас 2020: Fábregas, A. *Las categorías funcionales*. Madrid: Síntesis, 2020.

Gili Gaya/Хили Гая 1980: Gili Gaya, S. *Curso superior de sintaxis española*. La Barcelona: Biblograf, 1980.

ИЗТОЧНИЦИ

ЕР/ЕП: Електронен вестник *El País*, Испания <<https://elpais.com>>. [Elektronen vestnik El País, Ispaniya <<https://elpais.com>>.]

ЖС/JS: Жорж Санд. *Индиана*. Български национален корпус, 1981, преводач: Пенка Пройкиова. [Zhorzh Sand. *Indiana*. Balgarski natsionalen korpus, 1981, prevodach: Penka Proykova.]